

1/77/2024

ISSN 1733-8662

ACADEMIA

M A G A Z Y N P O L S K I E J A K A D E M I I N A U K

Polska w świecie

**JAN PACZESNY,
MAGDALENA OSIAL
OGROMNA SIŁA
NANOCZĄSTEK**

**MIROŚŁAWA
OSTROWSKA
SATELITARNE SPOJRZENIE
NA BAŁTYK**

**MICHAŁ
KOTNAROWSKI
GDZIE EUROPA
WIETRZY SPISEK?**

Benvenuto Cellini,
Perseusz z głową Meduzy,
Florencja

**prof. Katarzyna
Marciniak**

Filolożka klasyczna, italianistka, dyrektorka Ośrodka Badań nad Tradycją Antyczną na Wydziale „Artes Liberales” UW. Stworzyła międzynarodowy program badań nad recepcją antyku w kulturze dziecięcej i młodzieżowej – Our Mythical Childhood. Laureatka m.in. Nagrody Prezesa Rady Ministrów RP za rozprawę doktorską napisaną pod kierunkiem prof. Jerzego Axera i Nagrody Naukowej „Polityki”. Autorka wyróżnionej Nagrodą Klio *Mitologii greckiej i rzymskiej*, serii *Moja pierwsza mitologia*, a także wierszy dla dzieci. kamar@al.uw.edu.pl

WSPÓŁCZEŚNI ARGONAUCI

Mity łączą nas ponad granicami krajów i pokoleń, właśnie dlatego mitologia klasyczna została wykorzystana w programie edukacyjnym przygotowującym młodzież do wyzwań współczesnego świata.

Katarzyna Marciniak

Ośrodek Badań nad Tradycją Antyczną,
Wydział „Artes Liberales”, Uniwersytet Warszawski

Starożytni Grecy twierdzili, że przed pałacem Zeusa na Olimpie znajdują się dwie wielkie amfory, z których władca bogów czerpie na przemian szczęśliwe i dramatyczne wydarzenia. Następnie zsyła

je nam na ziemię. To dlatego doświadczamy w życiu zarówno najwyższej radości, jak i najgłębszej rozpaczy, skrajnego zwątpienia i wciąż nowej nadziei, grozy świata i jego piękna. Tak w antyku mitologia odpowiadała na potrzebę zrozumienia ludzkich losów. Wskazywała też tego, który swoją odwagą i gotowością do poświęceń pomagał odwracać srogie, boskie wyroki – tytana Prometeusza.

Od czasów, gdy nasi przodkowie opowiadali sobie mity przy świętym ogniu bogini Hestii, minęły całe tysiąclecia, podczas których nauka rozwinęła się w stopniu niemal dorównującym wyobraźni mistrzów

science fiction. A jednak kluczowe pytania dotyczące losu i roli ludzi na ziemi wciąż są aktualne – niektóre może nawet jeszcze bardziej dziś niż w antyku. Wciąż też w poszukiwaniu na nie odpowiedzi pomagają nam mitologia. Należy przy tym podkreślić, że nie jest ona starożytną skamieliną, ale żywym składnikiem kultury wszystkich epok, także tej współczesnej, która odbija się w zwierciadle recepcji mitów.

Widać to na przykładzie nagrodzonego właśnie Oscarem filmu *Oppenheimer* (2023) w reżyserii Christophera Nolana. Za podstawę produkcji posłużyła wyróżniona nagrodą Pulitzera biografia genialnego fizyka *American Prometheus: The Triumph and Tragedy of J. Robert Oppenheimer* (2005) autorstwa Kaia Birda i Martina J. Sherwina, którzy już w samym tytule książki odwołali się do jednego z najsłynniejszych bohaterów mitologii. Prometeusz zostaje wspomniany również w scenie otwierającej film, skłaniając widzów do krytycznego myślenia. Grecki tytan, którego od wczesnej szkolnej edukacji znamy jako dobroczyńcę ludzkości, ukazuje nam inne oblicze. Widzieli je już starożytni i mimo szacunku dla Prometeusza z ludzkiej perspektywy potrafili dostrzec, jak wielkie ryzyko dla świata niesie jego dar ognia. W takim rozumieniu mitu Prometeusz, ofiarowując człowiekowi iskrę bogów, dopuszcza się *hybris* (pychy) i przekracza granice wyznaczone przez Zeusa, nie zważając na konsekwencje. Właśnie do tej interpretacji nawiązała już wcześniej Mary Shelley w powieści *Frankenstein* (1818), której nadała podtytuł *Współczesny Prometeusz*, by zwrócić uwagę na niebezpieczeństwa kryjące się w rozwoju nauki, jeśli nie towarzyszy mu namysł etyczny. Doktor Victor Frankenstein tworzy istotę, ale nie potrafi wziąć za nią odpowiedzialności, co powoduje tragiczne skutki. Prometeusz-Oppenheimer daje z kolei ludzkości broń, która może zniszczyć cały świat. Tak mitologia przez teksty kultury zainspirowanych antykiem twórców pomaga nam spojrzeć na współczesne sprawy ponad czasem, w szerokim, uniwersalnym kontekście. Dzięki temu możemy lepiej uświadomić sobie ich następstwa, a to z kolei daje nam szansę, by podjąć odpowiednie kroki z nadzieją na przyszłość.

Mityczne dzieciństwo

Od ponad 10 lat mam przyjemność prowadzić na Wydziale „Artes Liberales” UW międzynarodowy, zespołowy program *Our Mythical Childhood* (Nasze Mityczne Dzieciństwo), poświęcony studiom nad zjawiskiem zwierciadła antyku w kulturze dla młodych odbiorców, a także dorosłych, bo i oni sięgają do utworów uważanych za skierowane do młodszych grup wiekowych. Kultura dziecięca i młodzieżowa ma szczególne znaczenie dla recepcji antyku, ponieważ to właśnie we wczesnym okresie rozwoju mamy z reguły po raz pierwszy kontakt ze starożytno-

ścią, a zwłaszcza z mitologią: przez edukację szkolną i udział w kulturze popularnej po lekcjach. Ten okres stanowi też ważny etap w rozwoju tożsamości, co jeszcze zwiększa znaczenie depozytu kulturowego, który przekazujemy wówczas kolejnym pokoleniom. Jeśli np. nie zadamy o to, żeby młodzi ludzie poznali mit Prometeusza, nie tylko tracą oni możliwość pogłębionej refleksji nad takimi dziełami jak *Frankenstein* czy *Oppenheimer*, gdy sięgną do nich jako (mniej lub bardziej) dorośli; przede wszystkim będą mieli ograniczoną świadomość długiego trwania kluczowych dylematów ludzkości. Na pytanie, jakie mogą być tego skutki, chyba lepiej nigdy nie poznać odpowiedzi...

W programie *Our Mythical Childhood* badamy strategię twórców i edukatorów wprowadzających dzieci i młodzież do antycznego świata, który jest też naszym światem przez fenomen recepcji. Adaptacje mitów i narracji historycznych odzwierciedlają bowiem przemiany społeczne i kulturowe zachodzące nie tyle w starożytności, ile w czasach, w których powstały – także obecnie. Są też narzędziem do rozmowy

Eduard Müller,
*Prometeusz skowany
i Okeanidy*,
Berlin

KATARZYNA MARCINIAK

Diana Wersalska,
instalacja, Królewski Ogród
Świątelnicy Muzeum Pałacu
Króla Jana III,
Warszawa

KATARZYNA MARCINIAK

na ważne współczesne tematy. Na wszystkich etapach programu staramy się przy tym wychodzić poza optykę zachodnioeuropejską, która wciąż dominuje w popularnym rozumieniu recepcji antyku. Znaczenie kontekstów regionalnych w nauce pokazały pionierskie badania nad kulturą staropolską z perspektywy środkowoeuropejskiej, prowadzone w moim macierzystym Ośrodku Badań nad Tradycją Antyczną (dziś jednostką stałej Wydziału „Artes Liberales” UW), założonym przez prof. Jerzego Axera w 1991 roku, gdy tzw. *classical reception studies* dopiero zaczynały się rozwijać. Studia nad kulturą dla młodych odbiorców wymagają od nas uwzględnienia różnych, w tym najbardziej odległych regionów świata, ponieważ tylko w ten sposób możemy uzyskać wszechstronny wgląd w funkcjonowanie fenomenu recepcji w odmiennych kontekstach historyczno-kulturowych.

Na pierwsze dwa etapy programu *Our Mythical Childhood* uzyskałam wsparcie w postaci Loeb Classical Library Foundation Grant (2012–2013) oraz Alexander von Humboldt Foundation Alumni Award for Innovative Networking Initiatives (2014–2017). Mogłam dzięki temu stworzyć zespół, do którego weszli eksperci z kilku kontynentów, reprezentujący różne dyscypliny – od filologii klasycznej i archeologii, przez nowożytną filologię, po neuropsychiatrię dziecięcą. Kolejny etap programu – projekt *Our Mythical Childhood... The Reception of Classical Antiquity in Children's and Young Adults' Culture in Response to Regional and Global Challenges* (2016–2022) – na który otrzymałam ERC Consolidator Grant, pozwolił nam

przetestować najbardziej eksperymentalne kierunki i rozwinąć badania, a ich wartością dodaną stały się materiały edukacyjne osadzone w zadaniach naukowych, takie jak ćwiczenia dla dzieci autystycznych czy animacje waz greckich z kolekcji Muzeum Narodowego w Warszawie.

Współcześni Argonauci

Od początku programu współpracuję blisko ze szkołami: uczniowie pod kierunkiem pełnych pasji nauczycieli i z życzliwym wsparciem dyrekcji oraz rodziców włączają się w nasze działania i podejmują pierwsze próby naukowe. Zaowocowały one m.in. dwiema książkami, licznymi sesjami i prezentacjami, a także pracami artystycznymi. Umocniły mnie też w przekonaniu, że edukacja powiązana z najnowszymi wynikami badań ma ogromny potencjał. Postanowiłam go wykorzystać, aplikując o grant ERC Proof of Concept. Ten typ wsparcia jest przeznaczony dla laureatów grantów ERC i umożliwia m.in. właśnie przetestowanie społecznego potencjału projektów realizowanych w ich ramach. Moja aplikacja dotyczyła stworzenia międzynarodowego programu edukacyjnego, przygotowującego licealistów do wyzwań współczesności przez innowacyjne wykorzystanie greckiej i rzymskiej mitologii: *The Modern Argonauts: A Multicultural Educational Programme Preparing Young People for Contemporary Challenges through an Innovative Use of Classical Mythology*.

Antyk ma w moim przekonaniu szczególne znaczenie dla edukacji z trzech powodów: pytania i dylematy starożytnych, jak pokazały nam choćby przykłady przywołane na wstępie tego tekstu, są wciąż aktualne; mity tworzą uniwersalny kod kulturowy, który jest zrozumiały niemal na całym świecie; poczucie wspólnoty rodzące się w trakcie podróży po krainie mitologii jest źródłem nadziei na przyszłość. Grant ERC Proof of Concept, który uzyskałam na lata 2023–2025, pozwala nam podążać za tą wizją.

Zapraszamy zatem młodych ludzi do niezwyklej akademii pod żaglami mitologii. Przygotowujemy podręcznik z elementami RPG (*role-playing game*). Jego użytkownicy wcielą się we Współczesnych Argonautów i wyruszą na wyprawę w poszukiwaniu wspólnego mitycznego dziedzictwa. Będą odkrywać mity przez źródła starożytne, poznają recepcję wybranych wątków mitologicznych w różnych regionach świata, a zdobytą wiedzę utrwalą, realizując zadania kreatywne, które zachęcają również do rozwoju kompetencji miękkich przez pracę zespołową. Przede wszystkim jednak mitologia posłuży nauczycielom i uczniom jako narzędzie dialogu na współczesne tematy – np. mit Prometeusza zainicjuje rozmowę o odpowiedzialności za postęp nauki, mit Eneasza umożliwi poruszenie kwestii migracji, mit Hermesa uwzględni zjawisko fake newsów, mit Meduzy otworzy dyskusję nad

koncepcją potworności, mit Artemidy wywoła temat ochrony leśnej przyrody, a mit Posejdona zwróci uwagę na problem zanieczyszczenia mórz i oceanów.

Projekt ma charakter niekomercyjny. Podręcznik opublikujemy w wolnym dostępie wraz z wersją interaktywną, która będzie wspierała włączające podejście do edukacji, np. przez udostępnienie nagrań całego materiału dla osób niewidomych i niedowidzących. Już teraz zresztą na stronie projektu użytkownicy z dysleksją mogą wybrać font ułatwiający im nawigację.

Tego typu przedsięwzięcie ma szansę powodzenia tylko jako projekt zespołowy. Poszczególne lekcje są więc przygotowywane przez doświadczonych naukowców, a także pełnych pasji, zaangażowanych w działania edukacyjne doktorantów. Pochodzą z różnych krajów: Andory, Australii, Austrii, Białorusi, Estonii, Grecji, Indii, Irlandii, Izraela, Japonii, Kamerunu, Luksemburga, Malty, Niemiec, Nowej Zelandii, Polski, Słowenii, Stanów Zjednoczonych, Szwajcarii, Ukrainy, Wielkiej Brytanii i Włoch. Poza mitami klasycznymi uczniowie poznają też wybrane legendy i podania z innych kultur, m.in. japońskiej, kameruńskiej i maoryskiej, co wspiera poszerzanie horyzontów w duchu szacunku dla różnorodnych tradycji.

Każda lekcja jest testowana w szkole – dotychczas zgłosiło się 21 placówek z całego świata: od Stanów Zjednoczonych, przez Kamerun, po Ukrainę, repre-

KATARZYNA MARCINIAK

Markus Lüpertz,
Mercury, Bonn

zentujących różne profile: od liceów klasycznych z Bolonii i Turynu po Samochodówkę z Koszalina.

Ze względu na społeczny potencjał projektu wsparcie w jego rozpowszechnianiu zadeklarowały ważne instytucje zajmujące się badaniami i popularyzacją antyku: Fédération internationale des associations d'études classiques, Société Internationale des Amis de Cicéron, Cambridge School Classics Project, Advocating Classics Education, Associazione Italiana di Cultura Classica, Ure Museum of Greek Archaeology (University of Reading).

Mity łączą nas wszystkich ponad granicami krajów i pokoleń. W projekcie Współcześni Argonauci wykorzystujemy ten niezwykły potencjał, prowadząc działania edukacyjne powiązane z projektami naukowymi w przekonaniu, że przeszłość może wspierać młodych ludzi w kształtowaniu teraźniejszości i robieniu planów na przyszłość.

Mimo postępu technologii nie nad wszystkim w życiu jesteśmy w stanie zapanować. Mit o amforach Zeusa wyraża to symbolicznie także dziś. Jednocześnie dziedzictwo Prometeusza daje nam świadomość naszej własnej sprawczości, która jest zarówno niebezpieczna, jak i wspaniała. Może bowiem świat zniszczyć albo go ocalić. Mam nadzieję, że program edukacyjny, który przygotowujemy w ramach grantu ERC Proof of Concept, pozwoli uczniom nie tylko dostrzegać recepcję mitologii w kulturze, lecz także rozumieć wyzwania, z którymi ludzkość mierzy się wciąż na nowo. Dzięki temu będą mogli czerpać siłę z potęgi mitu, *quod felix faustum fortunatumque sit!* ■

Abraham van den Blocke,
Fontanna Neptuna,
Gdańsk

KATARZYNA MARCINIAK

Chcesz wiedzieć
więcej?

Marciniak K., *Mitologia grecka i rzymska. Spotkania ponad czasem*, 2018.

Marciniak K. (red.), *Our Mythical Childhood... The Classics and Literature for Children and Young Adults*, 2016.

Marciniak K. (red.), *Chasing Mythical Beasts: The Reception of Ancient Monsters in Children's and Young Adults' Culture*, 2020.

Our Mythical Childhood – seria wydawnicza Uniwersytetu Warszawskiego.